
Hayali Cemaatler “Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması”

Benedict ANDERSON

Metis Yayınları, İstanbul 2009, 227 sayfa

Çev.: İskender SAVAŞIR

Tanıtan: İsmet TUNÇ*

Hayali Cemaatler adlı kitabın yazarı Benedict Anderson, Cornell Üniversitesi'nde Asya Araştırmaları bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır. Anderson, Hayali Cemaatler adlı kitapta, etnisite, kimlik, sınırlar, haritalar, milli değerler gibi üzerinde çok konuşulan konular üzerinde bir takım çözümlere ulaşmaya çalışmakta ve bu unsurların hayali olarak nasıl var edildiğini ve bunların nasıl birer ayrıştırma mekanizmasına dönüştürüldüğünü ayrıntılı biçimde açıklamaya çalışmaktadır.

Anderson, Hayali Cemaatler adlı çalışmasının hareket noktasının, milliyetçilik kadar milliyetin de bir tür kültürel yapım türü olduğunu, bunları doğru dürüst anlayabilmek için tarihsel varlıklarını nasıl kazandıklarını, zaman içerisinde anlamlarının nasıl değiştiği ve niçin bugün, böyle derin bir duygusal meşruiyet öne sürdüklerini (hatta kabul ettirdiklerini) titiz bir şekilde incelemek gerektiğini ifade etmektedir.

Yazara göre Sovyetler, sosyalizmi yaymak için, Almanya (1953), Macaristan (1956), Çekoslovakya (1968), Çin (1969), Afganistan (1980) ile olan savaşlarında, haklılığını göstermek için pek bir çaba göstermemiştir (16). Yine Uzakdoğu'da Marksist olan rejimlerin (Kamboçya-Vietnam) birbirlerine karşı giriştikleri kanlı saldırılar, Çin'in Vietnam'a karşı saldırısı (1979) rejim üzerine düşünmeyi farklı alanlara yöneltmektedir. Sovyetler Birliği, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ile birlikte adında “milli” ibaresi yer almayan nadir devletlerdendir. Milli bir düşünce ile kurulmamıştır ve enternasyonalist bir düzenin öncüsü olmasının yanı sıra, 19. yüzyılın ulus öncesi hanedanlık devletlerinin bir mirasçısı olma ayrıcalığını da kazanmaktadır. Bu durumda Marksist devletler, üzerine kuruldukları ideolojik argümanlardan sıyrılarak tamamen milliyetçi tavır ve söylemlerle hareket ettiler. Bu konuda Eric Hobsbawn “Marksist hareket ve devletler yalnızca biçimleri bakımından milli olmakla kalmadılar, özlerinde de öyle, yani milliyetçi oldular. Bu eğilimin sürmeyeceğini düşündürecek hiçbir işaret yok” demektedir (15-16).

* Sosyal/Kültürel Antropoloji Yüksek Lisans Mezunu,
tuncismet@gmail.com

Anderson, bu eğilimin sosyalist dünyayla sınırlı olmadığını ve BM'nin her yıl bünyesine yeni devletler kattığını ifade etmekte. Bu durumda millileşme eğilimi giderek artmakta ve sınırlar kalınlaşmaktadır. Kimi eski milletlerin, içinde buldukları devletlerin alt kültür konumunda olmaktan çıkıp kendilerine hesap sordukları bir sürece doğru gittiği ortadadır (17).

A- Kavramlar ve Tanımlamalar

Ulus kavramının anlaşılabilmesi, yukarıda açıklanan durumun netlik kazanması açısından önemlidir. Milliyetçilik üzerinde çalışan teorisyenler, Anderson'a göre şu üç paradoksun varlığından ötürü şaşırılmışlar, hatta kızmışlardır. Bunlar (19-20):

1. Ulusların, tarihçinin gözündeki nesnel modernliğin karşısında milliyetçilerin gözünde sahip oldukları öznel kadimlik.
2. Sosyo-kültürel bir kavram olarak milliyetin biçimsel evrenselliği –modern dünyada tıpkı kadının ya da erkeğin bir cinsiyete “sahip olması” gibi, herkes bir milliyete “sahip olabilir, olmalıdır ve olacaktır”- karşısında kavramın somut tezahürlerinin iflah olmaz bir biçimde tikel olması. Öyle ki: “Yunan uyruğundan olmak” tanımını gereği *'sui generis'* tir yani emsalsiz, kendine özgüdür.
3. Milliyetçiliklerin, siyasal güçleriyle karşılaştırıldığında ortaya çıkan felsefe sefaletleri, hatta tutarsızlıkları. Başka bir deyişle *diğer-çilik'* lerle kıyaslandığında milliyetçilik, kendine Hobbes'lar, Tocqueville'ler, Marx'lar ya da Weber'ler ölçeğinde büyük düşünürler yaratamadı. Bu “boşluk”, kozmopolit ve çok dilli aydınların milliyetçiliğe yukarıdan bakması sonucunu doğurdu. Bu nedenle milliyetçilik araştırmacısı Tom Nairn, “milliyetçilik modern kalkınma tarihinin patolojisidir; tıpkı bireylerdeki nevroz gibi o da kaçınılmazdır. Köklerini, toplumlar için çocuksuluğun dengi olan ve dünyanın büyük bir kısmına dayatılan çaresizliğin ikilemlerinde bulur ve tıpkı nevroz gibi o da asli bir muğlaklıkla yüklüdür, içinde mentia'ya doğru (bunaklık, bugün daha çok şizofreni anlamında kullanılıyor) benzer bir ağırlaşma eğilimi barındırır ve tedavisi büyük ölçüde imkânsızdır” der.

Anderson, bilinçsizce de olsa, bir nesne yaratıp bunu bir ideoloji diye sınıflandırmaktan kaynaklı milliyetçilik yorumu yapar ve “milliyetçilik, liberalizm, faşizm, gibi olgularla değil de, ‘akrabalık’, ‘din’ gibi olgularla bir arada düşünülürse her şey daha kolay olabilir” der. Ve antropolojik bir ruhla şu tanımı önerir: “Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur, kendisi aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir” der ve en küçük bir ulusun üyelerinin bile diğer üyeleri tanımadığını söyler (20).

İnsanlar ulus devletlerin himayesinden önce, hanedan mülkü ve dinsel cemaat olarak milliyetin bu gün olduğu gibi, o dönem var olan birer mekanizmasıdır. Bu olgular aynı zamanda mutlak kabul edilen ve çeşitliliği bünyesinde barındıran yapılarıdır. Bu nedenle bunlar çözülüp farklı şekilde milliyet kavramını içine alan ve barındıran, geliştiren, farklı türde varlığını sürdüren bir dönüşüm yaşamıştır.

Hanedanlıklar meşruiyetlerini vatandaşlarından ve sınırlarından değil, kutsallıktan alırlar. Bugün devletler meşruiyetlerini sınırları içindeki her santimetre kare üzerinden ve yurttaşlarının nüfuslarından alırlar. Geçmişte sınırlar geçirgen ve iç içeydi. Eski monarşiler sadece savaşlarla değil, cinsel politikalarla da genişleyebiliyorlardı. Sınırlar ötesinden bir ülkenin prensesiyle evlenen bir hükümdar, doğal olarak akrabalık bağlarını sınır ötesine taşıyordu. Böylece heterojen nüfuslar meydana geliyordu ve milli ya da milliyetçiliğe vurgu yapan bir olgunun ortada olmamasından ötürü millileşme çabalarına da gerek duyulmuyordu (33-34).

Yazar, 17. yüzyıldan itibaren kutsal kraliyetlerin gittikçe gerilediğini ifade ederek şu çarpıcı örneği verir: 1649 yılında modern dünyanın ilk devrimi kabul edilen Batı Avrupada İngiliz kralı olan Charles Stuart'ın ordu komutanı Oliver Cromwell tarafından başı kesilmiştir ve Cromwell kendisine "koruyucu" lakabını benimsemiştir. Böylece bir kral değil ama plebyen kökenli bir kral ülkeyi yönetmeye başlamıştır (35).

Anderson, hayali bir cemaatin varlığını gazete örneğini vererek açıklamaya çalışır. Ona göre gazeteler sayesinde insanlar her sabah aynı ayini yapmakta, dünyevi olan bir uğraşla aynı zamanda meşgul olmaktadır. Hegel, gazetelerin modern insan için sabah dualarının yerini tuttuğunu söylemişti. İnsanlar, hayali bir dünyanın etrafında aynı şeyleri düşünmekte, aynı düşünce etrafında birbirlerinden habersiz aynı olaya odaklanmaktalar. Bu nedenle, Anderson'a göre insanların hayallerinin yaratılmasında basın çok önemli bir yer alır. Yani insanlar artık eskisi gibi kutsal yazı dilleri üzerinden kendilerini ifade etmemekteler, bundan vazgeçmişlerdir. Böylece aynı grup, topluluk ya da toplum aynı dil üzerinden aynı konuyu düşünebilme olanağı yakalamaktadır. Hıristiyanlığın, İslam ümmetinin ve diğer büyük dinlerin kıtalar üstü dayanışmalarını var eden aslında kutsal yazı dilleriydi. Bu ortadan kalkmış ve insanlar farklı değişkenler üzerinden hayata bakma eğilimine girdiler (45-50).

Anderson, milliyetçiliklerin özgül kökenlerini özetlemeye çalışırken; krallıkların merkezi bir konumlarının olduğunu ve hükmettikleri insanların, onların bu konumlarını kutsallıkla açıkladıkları için varlıklarını uzun süre sürdürdüklerini ifade etmektedir. Buna göre, tanrısal vergiler, insanların o kral ve ailesi, hükümeti etrafında toplanmayı sağlıyordu. Böylece sarsılmaz bir itaat ve otorite mekanizması kurulmuş oluyordu. Tıpkı kutsal yazı gibi yönetici de bu kutsal hizmetin bir

aracısı ve hatta kendisiydi. Yine bağılılığın bir diğere nedeni de tasarımıdır. Kozmoloji (ilahi) ile tarihin ayırt edilemediği, dünyanın ve insanların kökenlerini özdeş kılan zaman algısı sayesinde insanlar rahatlıkla yönlendirilmekteydiler (51).

Yazara göre tarih ve kozmoloji ayrımı insanların farklı düşünce biçimlerine yönelmelerini sağladı. Bu yönelimi kışkırtan en önemli etken kapitalist yayıncılık olmuştur. Sayıları hızla artan insanların kendileri üzerine düşünmeye başlamalarına ve köken arayışlarına girmelerine olanak veren durum, kendi ulusları ve halkaları üzerine yapılan yayıncılık çalışmalarının meydana getirdiği milliyetçi havaydı. (51).

B- Ulus Bilincinin Kökenleri

Yazar, kapitalist yayıncılık sayesinde 1500'lere geldiğinde 20 milyon kitabın basıldığından söz etmektedir. 1600'lerde 200 milyon kitabın basılması ve dağıtılması dünyanın değişim ve dönüşümü için önemli bir güç olduğunu kabul etmek gerek. 1500-1550 yılları Avrupa'da olağanüstü refah dönemi görülmüştür. Böylece yayıncılık zengin sanayicilerin tekeline girmiş oluyordu (52-53).

Satıcılar ilgi uyandırmak için mümkün oldukça farklı ürünleri bulup satmak için uğraşıyorlardı. Dolayısıyla önemli olan daha geniş kesimleri ilgilendiren yapıtlar bulup yayımlamak gerekiyordu. Avrupa'da çok az bir kesim Latince okuyordu. Latincenin 150 yıl gibi bir sürede doymuşluğa ulaşması yayıncıları yeni çarelere itti. Latince iki dilli olan insanların diliydi. Yayıncılar böylece halk dillerine yönelerek çok sayıda kitap basmaya başladılar. Bu etki doğrudan ulusal bilincin gelişmesine yol açtı. İlk önemli etki Latincenin kendi içinde dönüşümüydü. Böylece eskilerin dili daha da inceltilmiş ve geniş bir kesimin takdirini kazanmıştı. Yazara göre Latince, kilisenin gündelik dili olmaktan çıkıp halkın da anlayabildiği bir dil olma yoluna sokuldu. İkinci önemli etken Reform'un etkisiydi. Matbaa Batı Avrupa'da giriştiği bütün tartışmalardan başarıyla çıktı. Martin Luther King'in 1517 yılında tezlerini Wittenberg katedralinin kapılarına çivileyip, sonra tüm çevirilerini Almanca yapıp dağıtması önemli bir dönüm noktası oldu. 1518-1525 yılları arasında, Almanya'da satılan toplam kitapların üçte biri Luther King'e aitti. Bu şekilde Luther King bilinen ilk bestseller oldu ve adı sayesinde yeni kitapları da satılan ilk yazar oldu (54).

Luther'in açtığı yolda Avrupa'da gelecek yüzyılda müthiş bir dini propaganda dönemi başlamış oldu. Protestanlık uygulanan yayın yasağına rağmen kaçak yollarla ülkeye giren yayınlarla genişlemeye devam etti. Latince yeni haliyle yeni okurlarınca öğrenilmeye devam ediliyordu. Çok geçmeden şehir devleti bile olmayan Hollanda Cumhuriyeti kurulmuş oldu (55).

Bu dönüşümdeki üçüncü etki ise halk dillerinden etkilenip buna göre tavır alan geleceğin mutlakiyetçi monarklarıydı. Bunlar halk dillerini merkezleşmenin

bir aracı olarak kullanma yoluna gittiler. Latince siyasal bir sisteme tekabül etmemektedir ve evrenselleşememektedir (56).

İngilizcenin doğuşu yukarıda anlatılanların anlaşılması için önemlidir: Latin Avrupa'nın kuzeybatı köşesini oluşturan İngiltere, Norman fethinden önce Anglosakson dilini yani Latinceyi kullanıyordu. Fethi izleyen bir buçuk yüz yıl yazışmalar Latince yapıldı. 1220-1350 yılları arasında Norman Fransızcası bu devlet Latincesinin yerini aldı. Bu arada bu yabancı egemen sınıf ile tabii nüfusun kaynaşmasından erken İngilizce doğdu ve 1362 yılında saray dili olarak kabul edildi. 1539 yılında uzun bir süre sonra Fransızca kendine bir kullanım alanı buldu ve yayımlanan bir fermanla mahkemelerde kullanıldı, öncesinde Latince kullanılıyordu. Yine başka hanedanlarda Latince yerine yabancı halk dilleri kullanılmaya başlandı (56-57).

Yazar dildeki bu değişimi "rastlantı değilse de tedrici, bilinçsiz ve pragmatik bir sürecin sonucu olarak görülüyor" demektedir (57). Latincenin giderek Bâtını bir nitelik kazanması reformun ve idari halk dillerinin savsak gelişimi olumsuz bir etki olarak görülebilir. Ulusların hayal etmeleri bir şekilde yeni bir üretim ve üretim ilişkileri sistemi yani kapitalizm, bir iletişim teknolojisi yani matbaa ve insanların dilsel çeşitlilik içindeki etkileşimi "hayal etme"nin bir noktaya taşınmasını doğrudan sağlamıştır. İnsanların yayınlarla birbirlerinin dillerini tanımaları kendi uluslarının bilincine varmaları açısından önemli bir noktadır. Hâlbuki önceden kesinlikle anlayamayanlar, artık birbirlerini tanıma şansına sahip olmuşlar ve kendileri dışında değerlerle kendi değerlerini karşılaştırma şansına da kavuşmuş olmaktadır.

Dillerin sabitlik kazanmasıyla devletlerin, kendi dillerinin oluşması ya da dillerinin yanında başka dillerin konuşulmaması için özel gayretler içersinde oldukları görülmüştür. Örneğin Arap yazı sistemine sahip Türkiye, İran, Irak, SSCB'ye ait bir kısım halkların ortak anlayabildiği halde, Türkiye'nin milli bilinç ve İslami kimlik aleyhine Latin alfabesini zorunlu kılması, Rusya'nın İslamiyet ve İran'a karşı Latin alfabeyi ilkin dayatması, daha sonra Stalin'in 1930'larda ise Ruslaştırma zorunluluğu dayatmasıyla Kirilizasyon sürecinin yaşanması görülen kimlik oluşturma çabalarıdır (61).

Ulusal bilincin kökenlerinin oluşması kısaca özetlenirse şayet; gelişen kapitalizm, ortaya çıkan teknoloji ve insanların sahip oldukları dilsel çeşitliliğe olan mahkûmiyetlerinin birbirleriyle buluşması yeni bir cemaat tarzının hayal edilmesini mümkün kılmıştır ve bu tarz ulusların temel morfolojisini hazırlamıştır.

C- Crillolar*

Yazar, milliyetçilik savaşları yapan halkların, savaştıkları halklarla aynı dili

* Criollo: Saafkan Avrupalı olmakla birlikte Amerikalarda doğmuş kişi. (Terim daha sonra Avrupa dışında herhangi bir yerde doğmuş olanları kapsayacak şekilde genişledi (63).

konuştuklarına vurgu yapar. Geçmişte Avrupa'dan göç etmiş atalarının yeni yurdunda yani safkan Avrupalı olmakla birlikte Amerikalarda doğmuş kişiler zamanla bağımsızlık savaşlarının sembol kişileri olarak ortak dil konuştukları uluslara karşı savaşa giriştiler. Bunlar crillo olarak tarif edilmektedirler. Büyük toprak sahipleri, yöneticiler, zengin sınıftan oluşan önde gelenlerin başlattıkları ayaklanma ve verdikleri mücadeleler bugün Latin Amerika'daki birçok devletin o dönem oluşmasıyla sonuçlandı. Sömürge devletlerin taşıdıkları kölelerin ayaklanma ihtimali bile yöneticileri tedirgin etmeye yetiyordu. Bu nedenle art arda çıkarılan yasalarla yaşam güvencesi ve bağımsızlığın iyi bir şey olduğu yolunda önemli adımlar atılıyordu. Örneğin Venezuela, Meksika ve Peru gibi önemli birimlerde Madrid'ten kopmak için başlangıçta oldukça hızlı davranılmıştır. Çünkü aşağı sınıfların olası ayaklanmasından büyük oranda korkulmuştur. Yüzyıllardır Amerika-İspanyol imparatorluğu olarak yönetilen kıta, bu süreçte 18 ayrı devlete bölünmüş oldu. Crillolar nüfuslarındaki halkı ayrı birer etnik unsur olarak kendi devletleri içinde uluslaştırdılar ve bir halk olarak tanımlamayı yeğlediler (63-70).

D- Eski diller üzerinden inşa edilen yeni modeller

Yazar bu bölümde yeni ticaret ve keşifler için Doğu'ya yönelen Avrupalıların şaşkınlıklarını aktarmaya çalışmaktadır. Bu durum onlara, Yunan uygarlığından daha eski uygarlıkların da olabileceği gerçeğini göstermektedir. Çünkü daha önce tüm referanslar Eski Yunan'ı göstermekteydi. 18. yüzyıldan sonra başlayan, diğer halkları dine çağırma, ticaret, savaş, pratik amaçlar uğruna yapılan seyahatler Avrupa-dışı dillerden basit sözcükler derleme çabaları başlamış oldu. Bengal'in İngilizlerce fethinden sonra Hint uygarlığının Yunan uygarlığından eski olduğu görüldü. Böylece diğer yerlere ilişkin çalışmalar da yapılmaya çalışıldı. Örneğin Napolyon'un Mısır seferinden sonra hiyeroglifler deşifre edilmeye başlandı. Böylece bilimsel bir disiplin olarak "filoloji" ortaya çıkmıştır. Keşiflerden karşılaştırmalı gramer çalışmaları yapılarak İbraniceden çok daha eski dillerin olduğu görülmüştür. Hobsbawm'ın dediği gibi "evrimi çekirdeğine yerleştiren ilk bilim", yani filoloji doğmuş oluyordu. Oryantalist çalışmalar böylece büyük bir hızla devam etmekteydi (81-88).

Osmanlı sınırları içindeki Yunanca ilk gazete Viyana'da 1784 yılında yayımlandı. 1821 yılındaki Osmanlı karşıtı Yunan ayaklanmasından büyük ölçüde sorumlu tutulan Philike Hetairia adlı gazete 1814 yılında Rusların himayesindeki Odesa'da kurulmuştu. Yunanlılar artık Perikles ve Sokrates'e yaraşır varlıklar olmak için uluslaşma girişimlerine başlamışlardır (88). Benzer bir girişim Romenler tarafından gerçekleşti. 18. yüzyılın sonunda Rumence'nin gramer, sözlük ve tarihleri belirlemeye başlandı. Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçişle önce Habsburg sonra Osmanlı topraklarından kopuş başladı. Osmanlıca, Türkçe, Farsça ve Arapçadan oluşmaktaydı. Fransa'da beş yıl eğitim alan İbrahim Şinasi, Fransa'dan

dönüp çalışmalara başladı. Onun yolunu başkaları izledi ve 1876 yılına varıldığında İstanbul'da 7 günlük gazete yayımlanmaktaydı (89-92).

Anderson, millileşme sürecini anlatırken, faktörlerin açık ve anlaşılır biçimde dönüşüme nasıl zemin hazırladığını okura gösteriyor. Belki de bu değişim ve dönüşüm sürecinin daha rahat takip edilmesinde yazarın bu hikâye anlatımındaki başarısı önemli bir etkidir. Yazar yeni dönemi anlatırken çarpıcı örnekler vermeye devam etmektedir. Ona göre burjuva öncesi egemen sınıflar kendi iç bütünlüklerini dil dışında ya da hiç değilse yayın dili dışında kurmuşlardı. Örneğin bir Siyam hükümdarı bir Malay kadınıyla ya da İngiltere kralı bir İspanyol prensesiyle, bir Osmanlı hükümdarı bir Bizans prensesiyle evlenebiliyordu. Böylece bu dönem büyük oranda akrabalık kurma düşüncesinden sıyrılıp, kendi öz bilinçlerinden oluşan girişimlerle, kendi uluslarını diğerinden ayırma üzerinde kurmuşlardır. 19. yüzyılın ayırt edici özelliği okur-yazar sayısının artması, ticaret, sanayi, iletişim ve devlet aygıtlarında meydana gelen olağanüstü gelişmelerin temelinde kendi birliğini kurma ve geliştirme üzerine inşa edilmekteydi. Latince 1840'lara kadar ancak Avusturya-Macaristan'da bir devlet dili olabilirdi. Ama hemen ardından neredeyse tamamen kayboldu 93).

E- Resmi Milliyetçilik ve Emperyalizm

Yazarın daha önce de ifade ettiği gibi, büyük hanedanların meşrutiyetlerinin temelinde millilik duygusu yatmamaktaydı. Romanoflar Tatarlar'la Letonyalılar'ı, Almanlar'la Ermeniler'i, Ruslar'la Finliler'i yönetiyorlardı. Habsburglar Macarlar'la Hırvatlar'ın, Slovaklar'la İtalyanlar'ın, Ukraynalılar'la Avusturya Almanları'nın idaresini üstlenmişlerdi. Hannover hanedanı İskoç, İngiliz, Galli ve İrlandalılar'ın yanı sıra Bengalliler ve Québecliler üzerinde de hüküm sürüyorlardı. Dahası kıtada aynı hanedanın üyeleri sık sık, farklı, bazen de rakip devletleri yönetiyorlardı. Fransa ve İspanya'yı Bourbonlar, Prusya ve Romanya'yı yönetenler Hohenzollernler, Bavyera ve Yunanistan'ı yöneten Wittelsbachlar hangi millete ait sayılacak? (99-110).

Yazar, Avrupa ülkelerinin millileşme serüveninden sonra yüzünü döndüğü Doğu'yu sömürgeleştirdiğini ve okuryazarlık sayesinde gelişen Doğu toplumlarının da kendi uluslaşma serüvenlerini başlattığını "Resmi Milliyetçilik ve Emperyalizm" bölümünde ayrıntılı olarak anlatır (109-128).

Anderson, sömürge durumundaki halkların kendi dillerinde var olma mücadelesini ve Avrupalıların onları yönetmek için başvurduğu bölme ve farklı etnik unsurlar olarak gösterme çabalarını kitabın "Son Dalga" (129-158) adlı bölümünde, sömürge halklarının şiir, sanat ve tarih bilinçlerini (174-181), sömürge devletlerin halkları daha rahat yönetmek için başvurdukları yöntemler olan "Nüfus Sayımı, Harita ve Müze"ler başlığında uzun uzadıya süreci anlatmaktadır. Dola-

yısıyla buralarda tekrarlar ve göndermeler sık sık yapılmakta, okur sürekli geri dönüşlerle süreci yakından takip etme şansına sahip olmaktadır

Sonuç olarak; Anderson var olan etnisitelerin nasıl ve hangi koşullar altında oluştuğu üzerine derinlemesine analizler yapmış ve devletlerin tarihlerine ışık tutmuştur. Dolayısıyla çok uluslu yapılardan ulus devlet aşamasına geçme süreci sancılı olduğu kadar kanlı da olmuştur.